

A NYELVMŰVELÉS MINT ÁLTUDOMÁNY

KÁLMÁN LÁSZLÓ

Bevezetés

Mint a cím is mutatja, ebben az írásban arra teszek kísérletet, hogy bebizonyítsam: a nyelvművelés – vagy legalábbis annak közkeletű értelmezése – megfelel a hagyományosan „áltudományosnak” nevezett megközelítések minden ismérvének, tehát kimeríti a sarlatánság¹ kategóriáját.²

A bizonyítás több lépésben történik. Először is meg kell vizsgálnom az áltudomány fogalmát, amelyet véleményem szerint túl tágan szokás értelmezni (a szokásos szkeptikus álláspont értelmében akár a filozófia, az irodalomtudomány, a matematika nagy része is ide tartozna).

Másodszor meg kell vizsgálnom, hogy mit is értünk nyelvművelésen. Ebből a szempontból a legfontosabb a nyelvi ismeretterjesztés és készségfejlesztés (együttesen: „nyelvi nevelés”) és a szorosabban vett nyelvművelés („nyelvvédelem”) gondos szétválasztása. Ezek között az a nagy különbség, hogy míg a nyelvi nevelés a nyelvhasználattal kapcsolatos, annak gondozására (és persze az arról való gondolkodásra) törekszik, a nyelvművelés magát a nyelvet célozza meg, azt szeretné megváltoztatni.

Harmadszor, most már az áltudomány és a nyelvművelés fogalmának használhatóbb definíciójával felvértezve megvizsgálom, hogy mennyiben felel meg a nyelvművelés az áltudományok ismérveinek. Megállapítom, hogy mind magának a definíciónak a szempontjából, mind a nyelvművelés társadalmi beágyazottságának, hatásmechanizmusának a szempontjából klasszikus sarlatánsággal állunk szemben, amelytől a tudományos közösségnek, az Akadémiának, az egyetemeknek és a tanároknak kötelességük lenne elhatárolódni.

1. Az áltudomány fogalma

1.1. Leegyszerűsítő álláspontok

Sokan azt gondolják, hogy a tudomány és az áltudomány elkülönítése triviális kérdés, és általában a **módszertani** különbségben találják meg rá a választ. Eszerint az áltudomány nem a tudományos elvárásoknak megfelelő kísérleti eszközöket használja, tehát a szokásosan bizonyító erejűnek tekintett döntési módszerek helyett a „tudós” intuíciójára, szubjektív megítélésére, a vakhitre, valamiféle transzcendens meggyőződésre támaszkodik.

¹Tudom, hogy a *sarlatán* szó leginkább ’szélhámos’ jelentésű, tehát a szándékos félrevezetés szándékát is tartalmazza, de sajnos nem találtam olyan szót, amely az ’áltudós’ fogalmát a ’szélhámos’ mozzanat nélkül fejezi ki. A továbbiakban is ebben a „jóindulatú” értelemben fogom használni a szót.

²Köszönettel tartozom mindazoknak, akik a kézirat különböző változatait elolvasták, és elmondták a véleményüket: Fejes Lászlónak, Gárdai Kingának, Kálmán C. Györgynek, Molnár Cecíliának, Nádasdy Ádámnak és Rebrus Péternek. A butaságok persze nem tőlük származnak.

Nemcsak az a baj ezzel a hozzáállással, hogy tautologikus („áltudomány az, ami nem tudományos”), hanem az is, hogy igaztalanul bánik az összes olyan tudománnyal, amely nem a ma bevett természettudományos módszertant használja, így elsősorban a filozófiával, a logikával, a klinikai pszichológiával és persze a matematikával. Nem csoda, hogy ennek a nézetnek a képviselői természettudósi gögjükkel széles támadási felületet adnak a sarlatánoknak.

Ráadásul a természettudományokban sem olyan tiszta a helyzet, mint azt a fenti álláspontot képviselők sugallják. A sarlatánok jól látják, hogy a „hivatalos” tudományosságban is sok a dogma, a tévhit, a tudányszociológiai, nem pedig szigorúan tudományon belüli hatás a kutatások menetére. Elég, ha csak a hozzánk közel álló nyelvészetben (pl. a mondatnyelvben) jelen levő különböző iskolák harcára gondolunk. Magában a sarlatán-ellenességben is megfigyelhető egy ilyen, valójában tudományellenes elfogultság, amennyiben bizonyos témák eleve tudományon kívülinek vannak bélyegezve, művelésük módjától függetlenül.

1.2. Kísérlet egy meghatározásra

Mi akkor a tudomány és az áltudomány valódi különbsége? Talán természettudós barátaim is egyetérthetnek velem abban, hogy a fő különbség **a kiinduló, vizsgálendő tények összetételében van.**

A tudomány mindig egy tömegesen (vagy ha ritkán is, de legalábbis ismétlődő módon) megfigyelhető jelenségek köréből indul ki, és éppen ez az egyik olyan összetevő, amely az áltudományokból hiányzik. Az áltudományok kiindulópontja ugyanis nem az **induktív általánosítás**, vagyis nem megfigyelésekből indulnak ki, amelyekre valahogy magyarázatot kell találni, hanem magából a magyarázatból. Nem arról van szó, hogy egy bizonyos szobának egy bizonyos sarkában áll egy ág, és aki ott aludt, mindig fiatalon és hasonló körökben csúfosan múlt ki, míg a szoba másik végében levő ágyon mindenki az emberi kor végső határáig pihent, vagyis hogy olyan mennyiségben halmozódtak fel az ilyen tapasztalatok, olyan rendszeresen működött a dolog, hogy valamilyen elméletet már muszáj volt alkotni arról, hogy mi is lehet a háttérben. (Hasonló példákat persze még ezrével sorolhatnánk.)

Tisztában vagyok vele, hogy az induktív általánosítás mint kritérium még nem zárja ki a démonológiát vagy az ufók által elrabolt nők vizsgálatát, hiszen tömegesen fordul elő a megszállottság, és se szeri, se száma az ufók által (általában a szexuális összefüggésben, pl. megtermékenyítés céljából) elrabolt nőknek.

Azt is vállalom, hogy az eddigiek alapján (és szerintem általában is) tudományosnak minősül a pszichoanalízis, mert bár sok metaforikus magyarázó sémával dolgozik – pl. „elfojtás” –, amelyek a közvetlen természettudományos megfigyelés számára nem elérhetőek, tömeges megfigyeléseken alapul.

Van azonban egy másik feltűnő tulajdonsága is a legtöbb áltudományos nézetnek: **az alapvető logikai megfontolások merev elutasítása.** Nem egy-egy botlásról, logikai tévedésről van szó, hanem tudatos és vállalt módszertanról. Így például számtalan áltudós hivatkozik arra, hogy minden (vagy legalábbis sok minden), ami szabályszerűségeket mutat, szükségképpen valamilyen intelligencia jelenlétére utal, ha kimutathatóan nem emberi intelligenciára, akkor persze bolygón kívüliére vagy természetfelettiére. Pontosan tudják, hogy ez az állítás egyszerű *non sequitur*, és nem tartják ezzel ellentmondónak, hogy a természet minden különösebb intelligencia nélkül is produkál rend-

szeres jelenségeket. Például csak nagyon elvont értelemben lehet intelligensnek nevezni az élő növényeknek azt a viselkedését, hogy valahány évente rendszeresen kivirágzanak, vagy a hópelyhek szigorú matematikai törvényeknek engedelmeskedő rendezettségét (de persze lehet, hogy ez amiatt van, hogy intelligens lény hozta őket létre).

Hasonlóképpen vetik el a hagyományos logikai megfontolásokat abban, ahogyan különböző jelenségeket azonos eredetűnek tekintenek. Például az ufóhívók rengeteg mindent hajlamosak egyazon lényeknek tulajdonítani, anélkül, hogy a legcsekélyebb indikációja is lenne annak, hogy azonos alanyokról van szó. Hiszen lehetne éppen úgy is, hogy a fényjelenségek, a maguktól mozgó tárgyak, a gabonakörök és elrabolt asszonyaink más-más lények lelkén száradnak, például az egyiket a manóknak, a másikat trolloknak, a harmadikat ördögöknek kell tulajdonítanunk. Ez olyasfajta logika, mint abból, hogy 'elveszett az öngyújtóm', és abból, hogy 'elveszett a tollam', azt a konklúziót levonni, hogy 'a tollam és az öngyújtóm ugyanott vannak'.

A hagyományos logika megvetésének ezek a jelei azon alapulnak, hogy az áltudomány magáénak vallja a „nem kizárt, tehát tartható hipotézis” elvét, sőt, ez a központi gondolata. Sok sarlatán odáig megy, hogy nyíltan megkérdőjelezi a mi vaskalapos arisztotelianus logikánkat (hiszen az is csak a „hivatalos” tudományosság része), rámutatva, hogy a tudomány sokszor éppen az intuíció, nem pedig a logika révén haladt előre. Einsteinnek nem volt a kezében olyan adat, amely pozitíve megerősítette volna a relativitáselméletet, tehát csak egy „nem kizárt” hipotézist állított fel (igaz, hogy azóta számos új megfigyelés alátámasztani látszik ezt a hipotézist).

Ez ellen bizony nehéz érvelni. Ha valakinek azt súgja az intuíciója, hogy az ufók a Hold felszíne alól indulnak ide, ami persze nem kizárt (Egely György szavaival élve meg éppenséggel *nagyon valószínű*), az nem sokban különbözik Einstein intuíciójától, amennyiben ő sem kísérletekre alapozta hipotézisét. Csak egy nagy különbség van: Einstein egy csomó megfigyelésre (pl. a gravitációra) olyan lehetséges magyarázatot keresett, amelyből ezek a jelenségek az ósdi Arisztotelész-féle logika alapján **következnek**.

Nem mondható el ugyanez például a Hold alatti ufók „elméletéről”, amelyből eszerint a logika szerint semmi sem következik. A gabonakörökért felelős ufonauták ugyanilyen erővel a Vénuszról, a Föld belsejéből vagy akár az n -ik dimenzióból is jöhettek (ahol $n > 3$). Ezzel szemben a tudományos állítások – bár nem mindig dedukció eredményei – mindig azt célozzák, hogy belőlük a megfigyelt adatok deduktíve levezethetők legyenek. Ez igaz még a leghumánabb, „legpuhább” tudományokra is, az áltudományokra viszont nem.

Végül tegyük hozzá, hogy maga Arisztotelész is tudós volt, logikája megfigyelések mérhetetlen tömegét magyarázza, ti. arról, hogy a józan ember (leginkább: maga a filozófus) mit fogad el érvényes következtetésnek, és mit nem.

2. A nyelvművelés fogalma

Állításom az, hogy a nyelvművelésnek, ennek a nálunk a 19. század óta (de pl. Németországban még régebben) művelt tevékenységnek éppen olyan áltudományos elképzelések állnak a háttérben, mint amilyenekről eddig beszéltem. Fontos hangsúlyozni, hogy csak „a háttérben állnak”, hiszen a nyelvművelők általában nem tekintik magukat tudósoknak, tehát nem is tartanak igényt arra, hogy a nyelvművelést a tudo-

mányok közé soroljuk. Ez azonban nem változtat a dolog lényegén, hiszen hasonlóképpen nem minden sarlatán tartja magát tudósnak, hanem például gyógyítónak vagy jósnak, tehát csak egy (okkult) „tudomány” alkalmazójának. A lényeg az, hogy tudomány-e vagy áltudomány az, amelyet alkalmaznak. Később, az áltudományok társadalmi beágyazódásának tárgyalásánál még visszatérek arra az ellentmondásra, hogy a nyelvművelők, bár nem tartják magukat tudósnak, képviselőket követelnek és kapnak például a Magyar Tudományos Akadémián és az egyetemeken, némelyikük „professzornak” szólíttatja magát, és így tovább.

2.1. A nyelvművelés és a nyelvi nevelés

Az embereknek természetes igényük, hogy minél pontosabban fejezzék ki magukat, valamint hogy minél jobban alkalmazkodjanak ahhoz a normához, amelynek betartása a lehető legnagyobb presztízst biztosítja a számukra azokban a körökben, amelyeknek meg akarnak felelni. Jobb politikusok öltözködés dolgában is kikérik külön tanácsadók véleményét; ugyanígy van kommunikációs, ezen belül pedig nyelvi tanácsadójuk is. Gyerekeinkkel is szeretnénk elsajátíttatni a kulturált, jó vagy legalábbis elfogadható viselkedés, így a normának megfelelő öltözködés és beszéd képességét, és ebben joggal várjuk el az iskola segítségét, közreműködését, együttműködését. Ezen a téren soha senki sem kérdőjelezte meg a **nyelvi nevelés** létjogosultságát, szükségességét. Aki ezzel foglalkozik, annak a különböző társadalmi normák legfinomabb árnyalataira is fogékonynak kell lennie, tudatosan kell ismernie ezeket kívülről-belülről, és rendelkeznie kell azzal a képességgel, hogy mindezeket az ismereteket nagyon közérthetően átadja, készségszerűen megtanítsa.

Az is természetesnek tekinthető, hogy az emberek idegenkednek a normát sértő viselkedéstől, sőt, néha meg is bélyegzik („stigmatizálják”), aki ilyet tesz. Olyan ez, mint az agresszió, nem szeretjük, de el kell ismernünk, hogy természetes viselkedésmód az egész állatvilágban (így az embernél is). Az ember sajátja, hogy úrrá tud lenni az agresszív ösztönei felett, és ugyanígy a tőle eltérőkkel szemben érzett idegenkedés felett is.

Ugyanakkor a nyelvi viselkedés nagyrészt nem áll a tudatos ellenőrzésünk alatt. Fogalmazni még úgy-ahogy tudatosan fogalmazunk, de már a beszéd megértése, befogadása szinte teljesen tudattalanul történik, és sokszor ugyanez igaz arra is, ahogy beszélőtársunknak a normákhoz való igazodását megítéljük. Viselkedésük sokszor negatív, megbélyegző megítélése az agresszióhoz hasonló atavisztikus magatartás, amely természetesnek minősül, de persze nem örömdetes. Általában a nyelvhasználatnak – éppen e nagyrészt tudattalan volta miatt, valamint a nyelvhez és a kommunikációhoz fűződő igen bensőséges viszonyunk miatt – számos mágikus, alig felfogható vonása van, amit a különböző társadalmakban hozzá kapcsolódó rítusok, tabuk, hiedelmek és egyéb gyakorlatok tömkelege tanúsít.

Mindez jó táptalaja az áltudományos elképzelések létrejöttének. Nézzük akkor most azt, hogy ez tényleg bekövetkezett-e. Állításom az, hogy igen: a nyelvi viselkedésre nevelés indokolt célja mellett, ezen **élősködve** kibontakozott a **nyelvvédelem** koncepciója, vagyis az az elképzelés, hogy anyanyelvünket valamiféle veszélyek fenyegetik, amelyektől óvni-védeni kell. Na nem a kihalás veszélye – az sok nyelv esetében valóban fennáll, de épeszü ember nem hozakodna elő azzal, hogy a határokon belül fenyegetné a magyar nyelvet –, hanem olyan veszélyek, amelyeknek meglétét ugyan-

úgy semmilyen valóságos tudományos bizonyíték nem mutatja, mint az ufók ármánykodását vagy távoli égitestek hatását személyiségünkre.

A nyelvvédelem abban különbözik a nyelvi neveléstől, hogy nem a **nyelvi viselkedésünket** kívánja pallérozni, hanem magát az **anyanyelvünket** akarja megváltoztatni, változását valamilyen irányba befolyásolni. Ezt a különbséget érdemes pontosan végiggondolni. Ha a különböző nyelvváltozatoktól eltekintünk, és a nyelvet egyetlen egységes egészként fogjuk fel, akkor igaz, hogy a nyelvet a nyelvhasználat „konstituálja”, vagyis ha tömegesen másképpen használják a nyelvet, mint korábban, akkor maga a nyelv változik meg. Ezt a leegyszerűsítést használja a nyelvvédő, amikor arra hivatkozik, hogy az ő elsődleges célja a „helyes” nyelvhasználatra nevelés, s ennek csak mellékhatása lehet (ha sikeres), hogy a nyelv másképp alakul, mint spontán módon tenné. Csakhogy ez álságos érvelés: mint már megállapítottam, a nyelvi nevelés a **különböző** normákhoz való alkalmazkodás képességére tanít, a „helyes” fogalma pedig csak egy-egy normához képest értelmezhető. Tehát a nyelvi nevelés nem irányulhat olyan kifejezések, beszédhangok, szerkezetek ellen, amelyek a nyelvben léteznek, legfeljebb arra hívhatja fel a figyelmet, hogy ezek egy-egy normának megfelelnek-e vagy nem. Ezért a nyelvi nevelésnek még mellékhatása sem lehet a nyelv változásának befolyásolása (legfeljebb egy-egy normán belül érvényesülhet a hatása); az a nyelvvédelem, a nyelvművelés, a sarlatánság célja lehet csak.

2.2. A nyelvművelés áltudományos volta

A nyelvműveléssel kapcsolatban tehát elsősorban azt kell megállapítani, hogy hiányzik az a jelenséghalmaz, az a tömegesen előforduló, megfigyelhető tényanyag, amely a nyelvvédelem kiindulópontjául szolgáló állítólagos „veszélyek” létezése mellett szól. A határainkon belül beszélt magyar nyelvben nem figyelhető meg olyasmiről, hogy egyre kevésbé értjük meg egymást, vagy egyre kevésbé tudjuk megértetni magunkat (ezek a nyelv fő funkciói), vagy hogy akár kevésbé fontos funkcióit egyre kevésbé tudná betölteni a magyar nyelv, ugyanúgy, ahogy a földsugárzások tömeges pusztító hatása vagy akár kisebb ártalmak sem tornyosulnak az emberiség fölé viharfellegként. Egyszerűen tévedés (vagy hazugság?), hogy a nyelvek ilyen módon „romolhatnak”.

A nyelvvédők veszélyérzete egyszerűen abból fakad, hogy – mint mindenki – öregszenek, és kénytelenek tapasztalni, hogy a náluk fiatalabbak másképpen beszélnek, mert a nyelv és a nyelvhasználati szokások így szoktak változni. A nyelvet fenyegető veszélyek gondolata körülbelül olyan tudománytalan, igazolhatatlan naiv megfigyelés, mint „az erkölcsök általános romlása”, aminek az érzése – több ezer évre visszamenőleg tudjuk – szintén minden öregedő generációra rendszeresen rátör.

Ugyanilyen tudománytalan és tényekkel alátámaszthatatlan feltételezése a nyelvvédőnek, hogy gondos „felvilágosítással” és „a vadhajtások lenyesegetésével” bizonyos „ártalmak” ellen hatásosan fel lehet lépni. Gyakran hivatkoznak a 19. századi nyelvújító mozgalomra, amelynek valóban rengeteg magyar eredetű kifejezést sikerült meghonosítani olyan fogalmakra, amelyeket azelőtt idegen eredetű szavakkal fejeztek ki. Csakhogy az ilyen mozgalmak sosem terjedőben levő „divatjelenségeket” próbáltak megakadályozni a további terjedésben, mert az persze reménytelen, hanem ellenkezőleg, a maguk presztízisére és népszerűségére támaszkodva új divatokat indítottak útjukra. Például a nyelvújítás korában a latin-görög tudományos kifejezések használata

nem terjedő divatjelenség, hanem több évszázados hagyomány volt már. Tudományosan nem legitim tehát az ilyen mozgalmakra hivatkozni, amikor valaki azt tűzi ki célul, hogy valamely egyre népszerűbb, rohamosan terjedő, egyre bevettebbé váló beszédmódot megpróbáljon kiiktatni.

Csak anekdotikusan, az érveléstől függetlenül említem, hogy a 19. századi nyelvvédő mozgalom (az „új orthológia”, amely pl. a *Magyar Nyelvőr* c. folyóiratot létrehozta) „vadhajtásokon” elsősorban a nyelvújítási túlkapásokat értette, „helyes magyarságon” pedig a magyar nyelv szabályszerűségeit, abban az értelemben, ahogy egy-egy kifejezés **valamely** magyar norma szerint szabályszerű, nem pedig azt, hogy **egy bizonyos** normának megfelel a kifejezés. Szarvas Gábor és Simonyi Zsigmond forognának a sírjukban, ha a „nyelvvédő” vagy a „nyelvőr” mai értelmezését hallanák.

3. Az áltudomány varázsa

Mielőtt konkrét, életből vett példákkal illusztrálom a nyelvművelők sarlatánságát, hadd térjek ki az áltudomány társadalmi beágyazottságának a kérdésére: mitől népszerű, hogyan hódít, milyen járulékos jellemzői vannak?

Az áltudományok vonzereje mindenekelőtt abban áll, hogy (talán egy kicsit üzleti megfontolásból is) **reményt** sugároz. Nem hallottunk még olyan sarlatánról, aki valamely betegség garantált gyógyíthatatlansága mellett kardoskodott volna. Általában „valamennyi javulást” mindig ígérnek. Ugyanez érvényes az áltudományok szinte minden válfajára. Zászlójukra írhatnák: „Van megoldás, van orvosság”. Igaz ez a nyelvművelésre is, hiszen a saját létjogosultságát kérdőjelezné meg, ha nem hinne abban, hogy a nyelv változását befolyásolni tudja.

A másik csábereje az áltudományoknak, ami egyébként erősen összefügg az előzővel, az, hogy **magyarázatot** kínál az embereknek olyan jelenségekkel kapcsolatban, amelyek a számukra felfoghatatlanok. Az áltudományok ezek köré szerveződnek. Ilyenek például a véletlen, a tudat és a tudattalan, a gravitáció, a betegség és a halál, a világegyetem stb. Ugyanilyen érthetetlen és frusztráló az az érzet, hogy a nyelv folyamatosan „romlik” (valójában: változik), ahogy az utánunk jövő fiatalabbak újabb és újabb nyelvváltozatokat beszélnek. Nem véletlen, hogy a nyelvművelés nem a fiatalabbak körében a legnépszerűbb.

Sokan az áltudomány vonzó vonásai közé sorolják **lázadó**, establishment-ellenes mivoltát, azt, ahogy „jól megadja” a zsíros akadémiai és egyetemi állásokban terpeszkedő pökhendi tudósoknak és orvosoknak, akiket az emberek – némi joggal – erős gyanakvással szemlélnek. Ugyanakkor paradox módon nem érhet nagyobb öröm egy áltudóst, mint amikor valamilyen – akármilyen jelentéktelen – tudományos társaság befogadja, vagy amikor találmányát bejegyzik, díjazza stb. G. Grogovoj az Orosz Természettudományi Akadémia tagjaként ellenőrizte rendszeresen Borisz Jelcin különrepülőjének készenléti állapotát „pszichikai” eljárással.

Az áltudományoknak egy csomó fajtája egy sor helyen éppen hogy beépült az establishmentbe. Az Orosz Polgári Védelmi Minisztériumnak van egy ESP-osztálya (ESP = „extra-sensorial perception”, nem érzékszervi érzékelés), amely a katasztrófavédelmet szolgálja. A Védelmi Minisztériumban pedig alkalmaznak egy katonai asztrológust, sőt, van egy Extrém Orvosi Központjuk, ahol az emberek auráját vizsgálják. Magyarországon a jog nem meri kétségbevonni az ún. alternatív gyógy módok egyetlen fajtáját sem. Tegyük hozzá: a Magyar Tudományos Akadémia még ma is egyik első-

rendű feladatának tartja a nyelvművelést – amit az Akadémia alapításakor egyáltalán nem 'nyelvvédelemnek' értettek, hanem 'nyelvújításnak', vagy még inkább a nyelv tudományos és irodalmi célokra való használatának –, a Nyelvtudományi Intézetben van egy Nyelvművelő Osztály, az egyetemeken és a főiskolákon a magyartanárok egyik fő feladataként tanítják a nyelvvédelmet.

Végül majdnem minden áltudománynak sajátja egyfajta **parazitizmus**, vagyis az, hogy olyasvalamin élösködik, ami teljesen ésszerű és kézzelfogható. Így az ún. alternatív gyógymódok egy része (pl. a gyógynövények használata a gyógyászatban, a pszichoszomatikus betegségek lelki terápiája vagy a különböző böjtök) teljesen józan és gyakran sikeres módszerek, még ha működési mechanizmusuk nem is mindig teljesen tisztázott. Ezeken az alapvetően ésszerű próbálkozásokon élösködik számtalan teljesen ötletszerű, légből kapott sarlatánság (pl. az, hogy az ember rakjon mindenféle geometriai alakzatokat vagy tükröt az ágya alá éjszakára, vagy a pohár víz alá, mielőtt megiszsa). Ugyanígy élösködik a nyelvművelés a nyelvi norma kutatásának és a nyelvvel kapcsolatos képességek pallérozásának teljesen ésszerű célkitűzésén és módszerein.

4. Szemelvények elemzése

Fenti megállapításaim illusztrálására olyan forrást, könyvet választottam, amelyre sem azt nem lehet ráfogni, hogy már nem jellemzi a nyelvművelést, mert a 2003. évi könyvhétre jelent meg, sem pedig azt, hogy nem a nyelvművelés fő vonalát képviseli, hiszen legjelentősebb, a legnagyobb publicitást élvező nyelvművelőktől származó írásokat tartalmaz. A *Kedves hallgatóim!* c. kötetről van szó, amely a Tinta Könyvkiadónál jelent meg. Kövesdy Zsuzsa válogatta és szerkesztette a Magyar Rádió *Édes anyanyelvünk* c. műsorának anyagából. A szerzők Balázs Géza (a továbbiakban: B. G.), Bencédy József (B. J.), Deme László (D. L.), Fábíán Pál (F. P.), Grétsy László (G. L.) és Szathmári István (Sz. I.). Az oldalszámok mindig erre a kötetre fognak vonatkozni.

Nem idézem Pozsgay Imre előszavát, hiszen ő nem nyelvművelő, legfeljebb azt illusztrálhatná, hogy a nyelvművelésért lelkesedő laikust mi taszítja a hiszékenységre eme vámszedőinek karjaiba. Kövesdy Zsuzsa ugyan nem szólal meg a könyvben, de aki ismeri a rádióadást, tudja, hogy valóban reprezentatív gyűjteményről van szó: csak a nyelvvédők szólhatnak meg az *Édes anyanyelvünkben*, a velük vitatkozók még sohasem kaptak ezekből az ötpercekből.

Sajnos nem végeztem statisztikát arról, hogy ezekben az írásokban milyen az arány a nyelvvédelem és a nyelvi nevelés között. Nehéz is lenne bekezdések, mondatok vagy akár csak odavetett megjegyzések, sejtetések száma alapján meghatározni egy ilyen arányt. Talán közvéleménykutatással lehetne pontosabban meghatározni, hogy melyek az uralkodó mozzanatai az idézett szerzők munkásságának. Láthatlanban megkockáztatom: a hallgatók igenis fontosnak érzik bennük a nyelvvédelem elemét. Alaposan össze van kutylva a két dolog, a nyelvi nevelés és a nyelvvédelem, annyi biztos. Mindenesetre feltűnő, hogy a józan, a nyelvi nevelés elveinek és céljainak megfelelő alapállás következetes képviselője és magyarázata csak egy-két helyen bukkan fel a kötetben – ezekből is fogok idézni. Annyi biztos, hogy a tévhitek terjesztése ilyen értelemben mindenképpen nagyobb súllyal van jelen ezekben a jegyzetekben, mint ami megengedhető lenne.

4.1. *Romlik a nyelv*

Ellentmondásos és ambivalens érzéseket vált ki a nyelvművelőkből az, hogy ők maguk is tudják: a nyelv változását nem lehet megállítani, de még lényegesen befolyásolni sem. Hol elismerik, hol tagadják ezt a triviálisan igaz állítást, leggyakrabban valamilyen „középutas” álláspontot foglalnak el, miszerint persze változik a nyelv, de valamennyire lehet lassítani, illetve terelgetni, irányítani ezt a folyamatot. Mi igaz ebből? Annyi, hogy azokban a körökben, amelyekben a nyelvművelők népszerűek, képesek hosszabb-rövidebb ideig valamilyen divatot elterjeszteni, éppen úgy, ahogy más körökben meg népszerű médiaszemélyiségek és újságírók képesek – akár akaraton kívül – divatba hozni egy-egy kifejezést, beszédmódot. A nyelvművelők természetesen úgy gondolják, hogy az ő általuk (tudatosan) terjesztett kifejezésmódok nem divatok, hanem a nyelv hosszabb távú jobbítását, a nemzet javát célozzák, míg a mások által terjesztettek általában „károsak”. Sőt, ennél tovább is mennek: ha nem hallgatunk rájuk, ha a spontán folyamatokat hagyjuk a maguk medrében folyni, akkor a nyelv „romlik”, a „káros” tendenciák felerősödnek. A nyelvművelő misztikában ugyanis a nyelvhasználók maguktól rejtélyes okokból (szerintük: lustaságból, divatmajmolásból, az értékek általános elvesztése miatt, vagyis erkölcstelenségből) a „rosszabb”, a „károsabb” fejleményekre fogékonyak.

A rádió is felerősíthet, terjeszthet hasznos és káros nyelvi divatokat. (B. G., 351. o.)

Aggódva figyelem: szólásaink, hasonlataink, közmondásaink, melyeket eleink „nyelvünk virágaiként” tiszteltek és rögzítettek különféle gyűjteményekben, egyre inkább fogynak, kopnak és torzulnak. Valami rémlik belőlük, de összekeveredve, elveszítve eredeti formájukat, s vele értelmüket is. (D. L., 29. o.)

De hogy mai apróságokból, mozaikkockákból, a jövőre is vonhatunk le következtetéseket, arra kevesen gondolnak. Igen, mert különfélék ezek. De van bennük valami közös, ami a szakember számára aggasztó. (D. L., 68. o.)

Hogy engedékenyebb hangnemre is lássunk példát, álljon itt egy idézet, amely mutatja, hogy nem minden változást tekintenek „veszélyesnek”, csak némelyiket (hogy ez mitől függ, arra még visszatérek):

A nyelvet nem hivatásszerűen vizsgálók közül sokan úgy ítélik, hogy nyelvünk egyre romlik, szennyeződik, s bírálják a nyelvművelőket, amiért túlságosan elnézőek a hibákkal, torzulásokkal szemben. Egyes modern nyelvészeti irányzatok képviselői ellenben azt hirdetik, hogy minden nyelvi közlés a maga nemében tökéletes, kifogástalan, ebből következőleg a nyelvi változásokat már eleve csak megfigyelni s leírni van jogunk, minden értékelő megjegyzés fölösleges és tudománytalan. Én sem az egyik, sem a másik nézetet nem tudom elfogadni [...]. Van olyan változás, amely arra készítheti a nyelvművelőt, hogy hívja fel a figyelmet a szóban forgó változási irány hátrányaira, veszélyeire – pl. igyekezzék meggyőzni a nyelvhasználókat arról, hogy a napjainkban divatozó *természetesen, hogy-, valószínűleg, hogy-, nyilvánvalóan, hogy*-féle formulák kétféle mondat szerkezet keveredéséből születtek, s ezért nemkívánatos elemei az igényes nyelvhasználatnak –, s van

olyan is, amelytől nem érdemes viszolygni pusztán azért, mert régen más volt a módi. (G. L., 70–1. o.)

Nagyon sok igazság van abban, amit G. L. mond, nevezetesen abban, hogy a nyelvművelő feladata csak a figyelemfelhívás lehet, és hogy legfeljebb az „igényes nyelvhasználat” jellegzetességeire irányulhat ez a figyelemfelhívás. Az engedékenységgel azonban itt is megjelenik az áltudományos elem: „kétféle mondat szerkezet keveredéséből születtek, s ezért nemkívánatos elemei az igényes nyelvhasználatnak” – amikor ez a mondat „nyelvésznek” minősített ember, tehát „tudós” szájából hangzik el, a hallgató joggal gondolhatja, hogy ez a „tudomány” álláspontja. Holott nyelvészeti közhely, hogy minden nyelvben minden időben sok olyan szerkezet keletkezik, amely történetileg több szerkezet „keveredésének” tekinthető, és ezek „elítélésére” ugyanúgy nincs tudományos alap, mint ahogy a fajok keveredésének (például az öszvérek létének) „elítélése” furcsán hatna.

Például nagyon sok magyar nyelvváltozatban (különösen keleten, ezen belül Erdélyben) teljesen bevettek az *el kell (hogy) menjek*-típusú szerkezetek, amelyek az infinitívuszos *el kell mennem* és a mellékmondatos *kell, hogy elmenjek* keveredéséből keletkeztek. Későbbi, de szintén „ártalmatlan” keveredés eredményei az *azt nyilatkozta*-típusú szerkezetek: a *nyilatkozik* és sok más hasonló ige régebben tárgyatlan volt, de a többi mondat jelentő ige hatására, azokkal keveredve egyre elterjedtebb lett, mára pedig teljesen elfogadottá vált a tárgyas használatuk. A tágabb értelemben vett nyelvtörténetből is ezerszámra idézhetnénk hasonló folyamatokat.

Hasonlóképpen engedékeny B. G., amikor az *euro-* kezdetű összetételek elszaporodásán (és egyáltalán, az Európa-mánián) ironizálva így fakad ki:

Rohamléptekben folyik tehát az europaizálás. Szavakban Kelet-Közép-Európába is beköltözött a földrajzilag kisebb, de politikailag nagyobb befolyású Európa, lényegében Nyugat-Európa. *Az említett nyelvi tények nem mind örövendetese*, de annak valóban örülni kell, ha Európa nagy kérdésekben összefog. Meghódított, letépet bennünket. (B. G., 126. o. Kiemelés tőlem. – K. L.)

Az azonban szerintem is feltűnő – és levélírónkkal együtt magam is úgy érzem: nem kívánatos – jelenség, hogy ez a latin, de hozzánk nem kis részben német közvetítéssel eljutott *per* nemegyszer, sőt mind gyakrabban magyar szavakkal alkot szókapcsolatot. Igaz, ezek között vannak olyanok, amelyeket bátran elfogadhatunk, sőt hasznosnak ítéldhetünk. Gondoljanak hallgatóim pl. arra, hogy milyen jó szolgálatot tesz ez a *per* a törtszámok kifejezésekor. (G. L., 144. o.)

Szintén „megengedi” a nyelv változását F. P., de ő is int a „nem kívánatos” folyamatokkal kapcsolatban:

[...] a nyelvtani szerkezetek idő jártával átértékelődnek, s a Tihanyi alapítólevél *utu reá* névutós kapcsolatából *útra* ragos névszó lett. Az ilyen folyamatok persze lassan mennek végbe, és nem is mindig győzi le az új a régít. Főképp akkor nem, ha a nyelvművelés szembefordul a nem kívánatos új módival, s megakadályozza az elterjedését. Ez történt például akkor, amikor

a nyelvújítási *lőpor*, *rakpart*, *gyufa* típusú szabálytalan igetöves összetételek „gyártását” a múlt század végén sikerült abbahagyni. Ma is üdvös lenne leszokni egyről-másról. (F. P., 126. o.)

Nos, ma már bárki láthatja, mennyit ártottak nekünk a *lőpor*, a *rakpart* meg a *gyufa* (ha a névszóragozást nyelvművelés híján nem tudtuk is megúsni)!

A nyelvművelők szerint nemcsak maga a nyelv, de – kapaszkodjunk csak meg! – maga a nyelvérzékünk is romlik:

[...] budapesti levelezőnk ezt írván: „mind sűrűbben hallani a gazdik szájából, hogy a kutyusok jogosultak a személyes névmással való emlegetésre. Talán így kezdődött. Most már – folytatja –, az Állatkert dolgozói mindenféle állattal kapcsolatban *aki* személyes névmást használnak. A Rádió terjeszti, majmolják minden szinten.” Gyanítom: a legfőbb ok a nyelvérzék gyengülése, bomlása. (D. L., 46. o.)

Sok szó esik – kell is, hogy essék – az idegen szavakról, kevesebb az idegenszerűségekről. Azok – a felesleges idegen szók – többen vannak, ezek – az idegenszerűségek – veszélyesebbek. Mindkét csoporttal az a fő gondunk, hogy elaltatják, elorsvasztják a nyelvet, a nyelvet használók nyelvteremtő erejét, hiszen a saját – kiküzdött – megnevezés helyett készen kapjuk őket; de az idegenszerűségek még belülről bomlasztanak is: nemcsak a kényelmes megoldás képviselői, hanem ellentétesek is a nyelv alaptermészetével. (B. J., 135. o.)

Ebből a maszlagból az a kevés sem igaz, aminek egyáltalán értelme van. A „felesleges” jelző szavakra alkalmazva értelmezhetetlen, teljesen abszurd a nyelvhasználó közösséggel kapcsolatban egy-egy kifejezés „kiküzdéséről” beszélni, vagy arról, hogy „nyelvteremtő ereje” „elalszik” vagy „elorsvad”. A nyelv „belülről bomlasztása” ugyanilyen képtelenség. Ha bármit is érthetnénk ezeken a képes (és igen baljós) kifejezéseken, akkor meg kellene tudnunk mutatni, hogy azoknak a nyelveknek a használói, amelyek hosszú időn át komoly idegen befolyás alatt álltak, és rengeteget vettek át más nyelvekből (ilyen egyébként a magyaron kívül az angol vagy a perzsa is), elszenvetdék mindazt a nyavalyakórságot, amelyeket itt a szerző felsorol. Ennek azonban ugyanúgy nincs nyoma, ahogy nem tapasztaljuk a vízér felett alvók tömeges romlását.

Végül mi az, hogy „a nyelv alaptermészete”? A francia és az angol nyelv olyan nyelvekből alakultak ki, amelyekben volt főnévragozás (tehát ilyen volt az „alaptermészetük”), ma azonban már nyomokban sem őrzik ezt. Megváltozott az „alaptermészetük”? És ha igen, kárát látták ennek? Olyan stílusú megnyilatkozás a fenti, amely hangulatilag telített kifejezésekkel próbál riasztó hatást kiváltani olyan dolgokkal kapcsolatban, amelyekben semmi riasztó vagy veszélyes nincs, mindezt a tudomány nevében („egy nyelvész mondta a rádióban!”). Szégyenteljes.

Kevésbé indulatos, de hasonló gondolatot fejez ki a következő szemelvény:

Igyekeztem rámutatni már az eddigiekben is az idegenszerűségek használatában rejlő veszélyekre. Ezek: homályossá, bizonytalanná teszik a közlést; idegen, ismeretlen szokásokra utalnak; csupán a divatnak hódolnak. – Hogy ezzel a véleményünkkel szembekerülünk a szókölcsönzéssel, mely mindig is jellemezte nyelvünket? – Nem, nem erről van szó! Hanem arról, hogy ne en-

gedjük tehát kiszorítani a használatból a jól bevált régi magyar szavakat, ne engedjük, hogy – mint utaltam Kosztolányi gondolatára – kész elemek kritikátlan átvételével elsorvadjon új szavak alkotására irányuló érzékünk, képességünk. (B. J., 136–7. o.)

És íme a „hasznos” és „káros” változásokkal kapcsolatos polémiaőr a nyelvművelő vélemény tömör összefoglalása:

„Értelmetlen és felesleges, sőt hatástalan is a nyelvművelés – hangzik a bírálók részéről[1] –, mert a nyelvnek megvannak a maga belső mozgástörvényei, s ezek ellenében úgysem tudunk eredményesen fellépni. Értelmetlenek a nyelvvédők törekvései – mondják továbbá –, hiszen a kommunikációs folyamatban így is (azaz szabály[os] formában), úgy is (azaz szabálytalanul) megértjük egymást.”

Itt két külön dologról van szó: a *nyelv* szabályozásának lehetőségéről, illetve a *nyelvhasználat* javításáról. Ami az elsőt, a nyelv életébe, mozgásába való beavatkozást illeti, itt valóban ismernünk kell a nyelv mozgásának törvényszerűségeit, mert csak ezek ismeretében, számba vételével számíthatunk a beavatkozás sikerére. De beavatkozni itt is kell: a keletkező hasznos újat támogatni, a káros, a nyelv természetével ellenkező jelenségeket viszont igyekezni kell visszaszorítani. (B. J., 73. o.)

4.2. Mitől káros?

A „káros változás” a nyelvről beszélve természetesen értelmetlen, légből kapott kifejezés, hiszen soha senkinek nem sikerült egy-egy ilyen változásra rábizonyítani, hogy kárt okozott. Mégis, feltéve, de nem megengedve, hogy a nyelvművelés „örültség, de van benne rendszer”, próbáljuk meg megállapítani, mitől tartanak nyelvvédőink egy-egy folyamatot „károsnak”.

4.2.1. Idegenség

Első helyen hagyományosan az új kifejezésmód „idegensége” áll. Néha előfordul, hogy kizárólag az új szó, kifejezés eredetét hibáztatják:

[...] az újonnan nyelvünkbe tolokodóknak ne engedjük meg, hogy gyökeret verjenek. Amint a *privatizáció* helyett talán sikerül lassanként elterjeszteni a *magánosítást*, [...] (D. L., 142. o.)

Ha pl. az idegen szók gátlástalan áradata felveti a nyelvfejlesztő érzék elapadását, veszélyezteteti nyelvünk finnugor örökségét, kötelességünk erre felhívni a figyelmet, s tenni valamit a káros tendencia visszaszorítása érdekében. (B. J., 73. o.)

A hetvenes évek óta [...] újból felerősödött az idegen szavak támadása, s ez a veszély, amelyet korunk idegenmajmoló divatja is táplál, rohamosan növekszik. Napjainkban legfőképpen az angol, pontosabban amerikai angol és latin (mégpedig a jobbára új alkotású, mesterségesen létrehozott latin) szavak

özöne lep el bennünket, mégpedig oly mértékben, hogy ez hovatovább már veszélyezteteti nyelvünk sajátos vonásainak meglétét, továbbélését. [...] okkal, ok nélkül ránk telepednek az olyan, voltaképpen fölösleges divatszavak, mint *konszenzus*, *alternatíva*, *tolerancia*. [...] ma már ott tartunk, hogy a Magyar Köztársaság teljes jogú polgára Budapest utcáin sétálgatva – de gondolom, a vidéki városokban sem más a helyzet – minduntalan olyan feliratokkal találkozunk, amelyek neki vagy neki is szólnak, őt akarják rábeszélteni, rábírtani valamire, de nem a saját anyanyelvén. Mi ez, ha nem a személyiségi jogok durva megsértése? [...] Vagyis, kedves hallgatóim, anyanyelvünk veszélyben van. (G. L. 164–5. o.)

Tehát maga az idegen eredet „apasztja nyelvfejlesztő érzékünket” (szegény angolok, azzal a sok francia eredetű szóval, elég satnya lehet a nyelvfejlesztő érzékük!), és „veszélyezteteti a nyelvünk finnugor örökségét” (az angol is megszenvedte, hogy germán öröksége megcsappant!). Felhívom a figyelmet az utolsó szemelvény záró mondatára, amely kvintesszenciálisan fejezi ki a „nyelvész” őszinte aggodalmát.

Különösebb indoklás nélkül ítéli el B. J. az ilyen, tükörfordítás útján létrehozott „újításokat” (ma már szerintem ezek egyike sem újdonság, meghonosodott kifejezésekről van szó): *alultáplált* (< német *unterernährt*), *leépít* 'elbocsát' (< német *abbauen*), *kivált* 'helyettesít' (< német *auslösen*) *indián nyár* 'vénesszonyok nyara' (< angol *indian summer*). A tükörfordítás az egyik legközönségesebb szóalkotási mód, és nem világos, hogy mi a baj vele.

Sokszor azzal érvelnek az idegen eredetű kifejezések ellen, hogy azoknak „van magyar megfelelőjük is”. Eleve nem értem, mi a probléma azzal, hogy egy dologra több kifejezés is van (máskor ők is szorgalmazzák, hogy minél színesebben, minél többféleképpen lehessen ugyanarra a dologra utalni). Másrészt teljesen irreális „feleslegesnek” minősíteni olyasvalamit, aminek a használatára a nyelvhasználóknak igényük van, nyilván azért, hogy érzelmi, stílári vagy akár jelentéstani árnyalatot fejezzenek ki vele. Nyilván a 'kocsma' fogalmára is volt magyar szó (mondjuk az *ivó*), amikor a szlávból átkerült a magyarba a *kocsma* és a *csárda* szó, de nyilván egy kicsit más hangulata volt ezeknek, amikor még újdonság volt a *kocsma* vagy a *csárda*, mint ahogy ma is más hangulata van a *kocsma*, a *csárda* és a *presszó*, *bár*, *söröző* stb. szavaknak.

Más és más oldalról indulva, valamennyien odáig jutottunk, hogy a *rádió*, a *televízió*, a *demokrácia*, az *oxigén* ismert és rögzített jelentésű eszközei a magyar gondolatcserének: nem tudjuk, nem is kívánjuk mással helyettesíteni őket. Fölöslegesek viszont az olyasfélék, mint a *kontrolál*, az *investál*, a *mobilizál*, a *sansz*, mert ugyanezeket a fogalmakat kifejezi az *ellenőriz*, a *beruház* vagy *befektet*, a *mozgósít*, az *esély*. A megítélés kulcsa: hogy az adott idegen, illetőleg idegen származású szó eléggé ismert és valóban nélkülözhetetlen-e. A régiek, az elterjedettek, a meghonosodottak ellen fölösleges volna küzdeni. (D. L., 142. o.)

[...] Itt van továbbá a napjainkban rendkívül divatos *per pillanat*. Semmi szükség erre a hibridre, hiszen számos más, jó szót vagy szókapcsolatot használhatunk helyette: *pillanatnyilag*, *e pillanatban*, *jelenleg*, *épp most*, *még ma* vagy *már ma*, és még folytathatnám a felsorolást. (G. L., 144. o.)

Előfordul – bár, meg kell mondanom, nagyon ritkán –, hogy a nyelvvédő elnézőbbnek állítja be magát, mint amilyen, például hogy csak a „nehezen érthető” idegen szavakat kifogásolja:

A szó választhatóságának tehát nem az a fő szempontja, hogy milyen származású, hanem hogy adott helyzetben segíti-e a megértést, vagy éppen gátolja. (D. L., 133. o.)

Természetesen része a nyelvi illemtannak, hogy ne beszéljünk mások számára érthetetlen módon, ne próbáljunk ilyen módon különbnek látszani a másiknál. Erre a nyelvművelők is sokszor felhívják a figyelmet, hiszen előszeretettel álcázzák magukat nyelvi nevelőknek. A fenti idézettel tehát bizvást egyetérthetünk, csak éppen az a baj, hogy a 400 oldalas kötetben egy-kettő ha akad mutatóba az ilyenből, és ellenkező értelmű társai igencsak gyengítik a jó szándékú intés értékét.

Mélyebb, filozofikusabb megfogalmazások is előfordulnak. Az „idegen szemléletmód” (akármit jelentsen is) már sokkal fenyegetőbbben hat, mint a pusztá idegen eredet. Ezen látszik, hogy már magát a gondolkodásunkat is veszélyezteti:

Közmondásainkban még inkább rögzített a közös népi bölcsesség; formájában és tartalmában egyaránt. Sokszor a hagyományos szemléletmód is. Ugye, ma már nem érzünk semmi furcsát, idegent ezekben: *Addig maradunk itt, míg az új lakás elkészül* vagy: *Addig szidtam, míg elsírta magát*.

Pedig ez a forma a környező idegen nyelvek szemléletmódját tükrözi: az időpont, a végpont szerinti szemléletet.” (D. L., 31. o.)

Különösen megkapó ebben a szemelvényben az „Ugye, ma már nem érzünk semmi furcsát, idegent ezekben” kitétel. Ez azt mutatja, hogy nemcsak veszély van, hanem a tragédia már be is következett: már nem is érezzük furcsának a „környező idegen nyelvek szemléletmódját”. Lám, lám, észrevétlenül „káros” hatásuk alá kerültünk.

4.2.2. Normához igazodás

Már mondtam: nagyon fontos a különböző normákkal kapcsolatos ismeretterjesztés, fontos, hogy tudatosítsuk a gyerekekben, miben különböznek ezek. Ugyanakkor a nyelvművelők számtalanszor keverik a normák különbségét a „helyes” és a „helytelen” különbségével. Azt állítják, hogy a „helyes” fogalma normák fölött áll, egy bizonyos kitüntetett normán alapul, nem pedig azt, hogy a „helyes” fogalma csak egy bizonyos normához képest értelmes. Ebből fakadóan minden „káros”, ami nem igazodik ahhoz a bizonyos kitüntetett normához:

Ha csupán a szokásra támaszkodnánk, egyszerű statisztikai módszerrel, alighanem egyenrangúnak kellene ítélnünk a kétféle megoldást. De ha a szabályt abban a nyelvhasználati rétegben keressük, amely az utóbbi két évszázad során az igényes használat normájaként rögzült, akkor a többes számú alak bizonyul szabályosabbnak. (D. L., 58. o.)

Ám ez a regionális köznyelviség korlátozott érvényű: a maga területén és a civil mindennapokban fogadható el. Aki a saját pátriáját képviseli, annak a nevében szólal meg, elviheti akár a rádióig, a televízióig, a parlamentig.

De aki a rádió, a televízió nevében beszél, vagy országos szerv, szervezet szószólójaként, attól már az igényesebb, a központi nyelvi formát várjuk el. (D. L., 108. o.)

Nem kevesebbet állít itt a szerző, mint hogy a „központi” norma **igényesebb**, mint a regionális vagy más normák. Akárhogy értsük is az *igényes* szót (azt hittem, a nyelv-művelők nem szeretik az ilyen homályos és mesterkélt jelzőket!), az mindenképpen dehonesztáló a mai magyar nyelvben, ha egy normát „kevésbé igényesnek” nevezünk, mint egy másikat.

4.2.3. „Racionális” megfontolások

Igen érdekesek azok az okfejtések, amelyek egy-egy változás „káros” voltát racionális alapon próbálják magyarázni, hiszen alapvetően irracionális fogalomról van szó. Tekintsük például ezt a szemelvényt:

Ugyanezt mondhatom el a *tizenegy óra magasságában, öt óra magasságában* szerkezetekről, amelyeket programok összeállítói, sőt egyes kereskedelmi rádióadások műsorvezetői is kedvelnek. Mi az, hogy *öt óra magasságában*. Ha nem pontosan öt órakor, akkor mondhatom azt, hogy *öt óra tájban, öt óra tájékán, öt óra körül, nem pontosan ötkor* – sokféle kifejezés van tehát, de a *magasságában* itt egyáltalán nem helyénvaló. Persze lehet terjeszteni, hiszen kellő akarattal, erőszakkal azt is el lehet érni, hogy holnaptól az *asztal* helyett *szék-et*, az *ablak* helyett *ajtó-t* mondjunk. Ám akkor már egészen biztosan nem lesz szükség nyelv-művelésre sem. Ezért hallgatóim levelére csak azt válaszolhatom: ami meghonosodott, aminek szemléleti alapja van, azt használjuk, ami fölösleges, mert számos megszokott, világos formája van, azt kerüljük a nyelvben. (B. G., 65–6. o.)

Itt mindjárt két „érvet” is látunk: „káros” az, ami „fölösleges, mert számos megszokott, világos formája van” (ennek ellentmond, hogy máskor „előnynek” tartják, ha minél több kifejezés van ugyanarra a dologra), de még inkább: „káros, aminek nincs szemléleti alapja”. A *magasságában* talán a folyókon való közlekedéskor a parton levő dolgokhoz viszonyításból ered (*Kalocsa magasságában kötöttünk ki*), ezért az időpontokkal kapcsolatban használva „nincs szemléleti alapja”. Egy cseppet sem zavarja a szerzőt, hogy az általa is idézett *tájban, tájékán, körül*, meg persze a *felé* is térbeli metaforából válhattak időhatározói értelművé, „szemléleti alapjuk” tehát hasonlít a *magasságában* ilyen értelmezéséhez. Ki tudja, lehet, hogy ezek némelyike is vicceskedő szóhasználatként kezdte pályafutását. A szerző fölényeskedő élcélődése mindennek a fényében nevetséges ágálássá válik. Mintha csak azon viccelődne, hogy *Az Astoriánál kötöttünk ki* kifejezést használjuk, holott az Astoria környékén nincs is hajózható víz.

Egy másik típusa a „racionális” magyarázatnak a „logikátlanság” vádja. Nyelvtudományi közhely, hogy a nyelvi jel önkényes, aminek többek közt az is a következménye, hogy nem minden eredetileg szerkesztett jel jelentése következtethető ki a részeinek a jelentéséből (például aki nem tudja, mit jelent a *csőgörény*, hiába tudja, mi az a 'cső', és mi az a 'görény'; ha nem tudod, mi a *futómacska*, hiába tudod, mi az, hogy *futó*, és mi az a *macska*). Ennek ellenére ilyet olvashatunk nyelvész tollából:

[...] ebben az összetételben: *tömegkommunikáció*, az a sejtetés rejlik, hogy a sajtó, a rádió, a televízió 'eszmét cserél' a tömegekkel. Pedig dehogy! Nagyön is egyoldalúan hat: információt szolgáltat. Valódi neve: *tömegtájékoztatás*. (D. L., 134. o.)

Tehát a *tömegkommunikáció* szóval az a baj, hogy nem transzparens, vagyis nem azt jelenti, hogy 'tömegek egymással kommunikálnak'. Ha ez „káros”, akkor a *futómacska* is az. Szintén a „logikátlanság” ellen van G. L.:

Aztán itt van ez az épp imént említett szó is, a *ma*. Mind gyakrabban ezt halljuk: *per ma*. Ez egyszerűen nevetséges, hiszen a *per* előjárónak az égvilágon semmi szerepe sincs benne. A *per ma* semmivel sem jelent többet, mint a *ma*. (G. L., 145. o.)

Szintén a logikát, közelebbről a nyelv logikáját, az analógiák teljességét kéri számon a szerző a következő szemelvényben:

[Olvasói levél:] „A tévében, rádióban [...] állandóan *vízi erőművek*-ről hallani. Vajon ehhez hasonlóan lesz *gőzi* és *atomi erőmű* is?”

[Válasz:] Remélem nem! A köznyelvben azonban a *vízi erőmű* a gyakoribb változat. Célszerűbb lenne a szaknyelvi *vízerőmű* formát használni, hiszen a többi erőműfajta nevét is így képezzük: *hőerőmű*, *atomerőmű*. [...] Köszönöm kedves Hallgatónk levelét, amelyből árad a nyelv iránti féltő szeretet és gondoskodás. (B. G., 207. o.)

Ebből a rövid megjegyzésből egy olyan nagyszabású munkálat terve sejlik fel, amely már-már emberfeletti teljesítményt tűz ki célul: visszaállítani a nyelv logikáját. Az *üregi nyúl*, a *nádirigó* és a *víziló* mintájára kötelezővé fogják tenni a *pincei bogár* elnevezést *pincebogár* helyett (vagy fordítva), és még ennél jelentősebb változtatásokra is számíthatunk, pl. várható a *seggberűg* és a *fejbevág* mintájára a *tökberűg* elterjesztése és a *tökönrűg* betiltása (vagy fordítva).

A nyelv és a gondolkodás viszonyának örök problémájába nyerünk már-már filozófiai mélységű betekintést a következő megállapításban:

[Az *(én) úgy gondolom...* gyakori használatáról:] Bizony ez a sok *gondolom*-ozás kissé egysíkúvá teszi a gondolkodást és egyhangúvá a nyelvet. (B. G., 198. o.)

Stilisztikailag tényleg nem szép, ha valaki túl gyakran használja ugyanazt a mondatbevezetést. De itt megint a jó szándékú pallérozás és az áltudományos indoklás keveredik, hiszen nincs bizonyíték arra, hogy az ilyen ügyetlen fogalmazás „egysíkúvá tenné a gondolkodást” – kicsit olyan ez, mint amikor valaki azt magyarázta, hogy a tagadószó gyakori használata erősíti a szuicid tendenciákat. A következő idézetből is a gondolkodás, sőt, a jó erkölcs féltése hallatszik ki. Már-már politikai-ideológiai súlyt is kap a szerző aggodalma, legalábbis ilyen konnotációjuk van a „hiteles magyar” és a „polgári” jelzőknek, amelyeket ebben a szöveggörnyezetben bizony nehéz pontosan értelmezni:

Talán egyszer ismét lesz divatja a tiszta, világos kifejezésnek; visszatérünk a jól bevált, ismert, hiteles magyar szavakhoz; lesz hitele és értéke az alap-

alakjukban használt jelzőknek; talán polgárjogot kap a polgári közérthető nyelvezet. Most nem vagyunk ezen a szinten. A minduntalan „last minute”, a „legcsokoládébb”, a „tiszticcsa”, a „tejminátor” és társai olyan messze vannak ettől a nyelvi etalontól, mint Makó Jeruzsálemtől. (B. G., 152. o.)

Végül a következő idézetből kiderül, hogy a hiszékenység nyelvészborbe bűjt vámszedői szerint nemcsak a gondolkodásunkat, de még mentális épségünket is fenyegetik a „káros” változások:

A közéleti kommunikációt figyelve pedig azt tapasztaljuk, hogy a mai magyar élőbeszéd feltűnően hibás. [...] A kommunikációkutatók ezeket a jelenségeket a belső meghasonlottság tükrözőjének vélik. Tehát a nem célratoró, hibás, rossz fogalmazás mögött szorongás, bizonytalanság, szerep- és talán értékválság- változás van. (B. G., 369. o.)

Különös a nyelvművelői igyekezet a „felesleges” kifejezések kigyomlálására is. Ezt is a stiláris nevelés áruhájába öltöztetik, és időnként megpróbálják megindokolni, hogy az inkább csak attitűdöt kifejező, kissé homályos kifejezések némelyikét – amelyek nem tetszenek nekik – helytelenítik. Már iskoláskorunkban intettek mindannyiunkat a *Hát...* használatától (csak Arany Jánosnak szabad: „Hát a másik hol van?”, meg Petőfinek: „Hát hogy s mint vagytok otthon, Pistikám?”), pedig ennek – ha nehéz is körülírni, hogy pontosan mit fejez ki – igen fontos kommunikatív szerepe van. Olyasmit jelent, mint a *Nos...* – azt pedig sosem kifogásolják. Más nyelvekben is találunk hasonló funkciójú szavakat, pl. az angolban a *Well...* felel meg neki, és tudtommal az igenis része az „igényes” angol nyelvhasználatnak.

Nem igazán, bocsánat, *igazán nem* azzal van bajom, hogy a *nem igazán* valószínűleg anglicizmus, vagyis a *not really*-nek a hatására terjedt el, sokkal inkább semmitmondó, beszéd-töltelék jellege zavaró. A *nem igazán* jelentése: majdnem teljesen, nem egészen. [...] De a használatból lassan kikopik az *igazán nem*, s jelentését a *nem igazán* veszi át, jelentve most már egyszerre a *nem egészen*-t és az *egyáltalán nem*-et is. (B. G., 199. o.)

Ez a szemelvény egyúttal a jelentések és a nyelv változásával kapcsolatos általános averziót is illusztrálja, amelyről alább lesz szó. A következő idézetekben viszont kizárólag egyes kifejezések pontatlanságát hibáztatja a szerző:

[...] egy vezető (politikus vagy kormánytag) *holdudvara* lehet a követők, a párthívek tábora, de lehet a hódolók, támogatók, rajongók, csatlósok, talpnyalók vagy a tisztelők, tanítványok köre is. (B. J., 353. o.)

Ez csúcs! lehet: kiváló, remek, csodás, pompás, kitűnő, nagyszerű, elsőrangú, első osztályú, kiemelkedő, klassz, bámulatos, rendkívüli, páratlan, káprázatos; ellentéte: átlagos, hétköznapi, közép-szerű. (B. J., 355. o.)

A szakmai tudás súlyos hiányosságára utal, ha valaki annak a folyamattípusnak próbál gátat szabni, amely **mindig, minden nyelvben** megfigyelhető volt, hogy tudniillik a túlzás (és ellentéte, az „enyhítés”, görögül: „litótesz”) a figyelemfelhívásnak ez a banális nyelvi eszköze beépül a szavak jelentésébe. Például a latinnak még a klasszikus korszakában bekövetkezett a *horribilis*, *extraordinarius* stb. szavaknak az ilyen „deval-

válódása”. Semmi alapja nincs annak, hogy ezt az igen természetes változástípust „károsnak” minősítse valaki. Hasonló képtelenséget tartalmaz a következő idézet:

Jól megfigyelhető, hogy az idézett szavak nemcsak devalválódtak, hanem ki is üresedtek, sokszor már nem jelentenek, nem jelölnek semmit. A *kőkemény helyzetet*, a *fantasztikus kinézetet* hallva ugyanúgy nem tudok mire gondolni, mint a *hallókészülék-galéria*, a *rácsstúdió* esetében. Oda kell mennem, meg-nézni, megtapasztalnom, mi is ez a csoda dolog, de hát akkor a nyelv elvesztette értelmét, visszasüllyedtünk a mutogató, gesztikuláló korszakba. Ugye, nem ezt akarjuk! (B. J., 359. o.)

A panasz, amely az idősebb nyelvművelő kebléből felszakad (nem érti, mit értenek „kőkemény helyzeten” és „fantasztikus kinézetén”), már-már arra emlékeztet, amikor egy idős ismerősöm arról panaszkodott, hogy körülötte mindenki egyre halkabban és gyorsabban beszél, alig érti. Pedig csak neki romlott a hallása.

A takarékoság iránti fogékonyság szellemében született a következő hosszabb eszmefuttatás is, a „Csökkentsük az igekötők gyakoriságát!” nemes eszméjének jegyében. Hogy kinek és miért ártanak az igekötők, az viszont nem derül ki belőle:

Több hallgatóm hívta fel a figyelmemet arra, hogy a *le-* igekötővel alkotott újabb nyelvi formák egyik része gazdagítja a nyelvet, a másik viszont teljesen fölösleges. [...] *Lereagál*: [...] Itt fölösleges az igekötő, hiszen a reagál ugyanazt fejezi ki. Tehát: Pista *lereagálja* a kérdést helyett sokkal jobb: Pista *reagál* a kérdésre. Ugyancsak fölösleges a *le-* igekötő a *leszabályoz* és a *lecsökken* esetében. Tehát *szabályoz* és *csökken*. S további fölösleges *le-* igekötő található még a *lefogad*, *leigazoltat*, *leellenőriz*, *leközömbösít*, *leszámláz*, *leszerződik* esetében. Valójában a *le-* igekötő nélküli formák is elegendőek lennének: *fogad*, *igazoltat*, *ellenőriz*, *közömbösít*, *számláz*, *szerződik*. Betolakodik a *le-* igekötő a *meg-* igekötő helyére. Pl. *leebédeltet*, *lesóz*, *lefürdik*, *le mosdik*, *lelátogat*. [...] fölösleges a *meg-* igekötőnek a *le-* cserélése. A szaknyelvekben kedvelt, ámde fölösleges *le-* igekötős formák: *lefixál*, *ledegradál*, *leredukál*. [...] De még helyesebb, ha mindezeket magyarul mondjuk: a *fixál* helyett *rögzít*, *megállapít*, *leszögez* – lám itt egy *le-* –, ha fontos. A *degradál* helyett *lefokoz*, a *leredukál* helyett pedig mondható ez: *csökkent*. S ott van a hirdetések nyelvezetéből közismert *leinformálható*. [...] A *leinformálható* helyett javasolnám az *információképes*-t.

Amikor minden körülmény takarékosagra int; takarékoskodjunk az igekötőkkel is – ha fölöslegesek!” (B. G., 218–9. o.)

Amellett, hogy a „feleslegesség” mint érv könnyen visszafelé sülni lehet el (hiszen máskor a sokféleség, a színesség mellett érvelnek a nyelvművelők), itt még a nyelvi jelenségek okaival szembeni teljes érzéketlenség is kitapintható (pedig mi mást várnánk el a nyelvi nevelőtől, minthogy fogékony legyen a nyelvre?). Szegény szerző nemcsak a *megmosdik* és a *le mosdik* (meg a többi hasonló pár) közötti jelentéskülönbséget nem veszi észre, de azt sem tudja, hogy a magyarban az igekötő az ún. perfektivitás (kb. „befejezettség”) kifejezésének fő eszköze, és az olyan igéknél, amelyeknek nincsen igekötős párja (pl. *légtelenít*), természetes igénye a beszélőnek a perfektivitás kifejezésére az igekötő alkalmazása (ha csak alkalmilag is, pl. elképzel-

hetőnek tartom a *kilégteleníti*, *lelégteleníti* a *csőrendszert* kifejezéseket, amikor a beszélő a perfektivitást fontosnak tartja hangsúlyozni).

Hasonló süketség, a nyelvérzék hiánya vagy időleges kiesése figyelhető meg a következő szemelvényben:

Általában nem vagyok az -s képzős szavak ellen, hiszen voltaképpen minden új képzett szó nyereségnek számít, ezekkel a *mentős*, *repülő*s típusú elnevezésekkel azonban csínján kell bánnunk. Ezek korántsem olyan pontos, lényegretörő megnevezések, mint ugyancsak -s képzős, régebben is meglévő társaik: az *asztalos*, a *fazekas*, a *traktoros* vagy a *postás*. Ezek a mostaniak inkább csak körülírások, a lényegét nem fejezik ki. [...]

„Én ezeket az s-betűs változatokat valahogy degradálónak érzem; mintha kisebbítenék vele – akarva-akaratlanul – az eredeti szó jelentését.” [olvasói levélből]

Magam is így vélem, s éppen ezért nem tudok lelkesedni azért, hogy a *mentősök* meg a *repülő*sök mellé újabban már felzárkóztak az *egészségügy*isek – holott bőven elég volna ez is: *egészségügyiek* –, s hogy megjelentek a *vendéglátók* is. [...]

[...] úgy gondolom, akkor járunk el helyesen, ha nem szegődünk a divat uszályába, s öncélúan, fölöslegesen nem szaporítjuk az -s képzősök számát. [...] annak aligha örülhetnénk, ha a divat további erősödésével a *vízügyiek*-ből *vízügy*isek, a *könyvelők*-ből, *kézb*esítők-ből, *újságírók*-ből, *sportolók*-ből, *könyvel*ősök, *kézb*esítősök, *újságíró*sok, *sportol*ósok lennének. Ugye, ebben mindnyájan egyetértünk? (G. L., 222–4. o.)

Egyszerűen elkerülte a szerző figyelmét, hogy a *mentő*, *repülő* szavak a beszélők számára ma már elsősorban 'mentőkocsi', 'repülőgép' értelműek (a feltételezett **könyvel*ősök, **sportol*ósok megjelenésére tehát semmi okunk számítani), ezért különböztetik meg az -s képzővel a 'mentőorvos, mentőkocsi dolgozó', illetve a 'pilóta, repülővel dolgozó' jelentéseket. (Nádasdy Ádám szíves közlése szerint a *repülő* nemrég még jelenthetett 'pilótát', mert 1956 utáni történelemkönyvekben Göring még mint „morfinista repülő” szerepelt.) Mint említettem, a nemes értelemben vett nyelvi nevelés jó nyelvérzékét és a nyelv alapos ismeretét követeli meg; itt a szerencsétlen nyelvvédő sem azt nem vette észre, hogy minek köszönhető egy jelenség, sem azt nem látja, hogy milyen irányba hat. Éppen ilyenekre nem szabadna a nyelvi nevelést bízni.

Hogy ezek az új szavak nem elég pontosak? Könyörgöm, talán a *vízügyi* pontosabb, mint a *vízügyes*? Pontosan lehet tudni, milyen szakmát fed az *APEH-es*? Ha egyszer a beszélők szükségét látják, hogy ilyen „fedőfoglalkozásokat” használjanak (pl. mert mindegy nekik, hogy mit dolgozik az illető az APEH-nél), miért kell ebbe beleszólni? Abban pedig nyilván G. L. is egyetértene velem, hogy a *vendéglátó* és a *vendéglátós* már réges-régen ugyanilyen használati megoszlást mutat: a *vendéglátó* bárki, aki valakit vendégül lát, míg a *vendéglátós* profi, a vendéglátóiparban dolgozó egyén.

Az idegen szavak elleni küzdelem „racionális” alapokra helyezésére korábban már láttunk példát (eszerint az átvételek „elkényelmesítenek”, „elsorvasztják a nyelvteremtő erejét”, „belülről bomlasztanak” stb.). A következő idézet egy másfajta „racionális” megokolást tartalmaz:

Voltaképpen egy második nyelvújítás volt ennek a rokonszenves mozgalomnak az eredménye; egy sportnyelvújítás, amelynek nyomán a labdarúgásnak, az ökölvívásnak, az asztalitenisznek, a vívásnak és több más sportágnak a nyelve egyszeriben magyarra, maga a sportág pedig ezáltal még kedveltebbé, még népszerűbbé vált[.] [...] Úgy vélem, hogy ismét nagyon itt van az ideje egy olyanfajta sportnyelvújításnak, amilyen az a már említett, majd két emberöltővel ezelőtti volt. Ismét szükség volna arra, hogy a sportolók, sporttudósítók és sportrajongók próbáljanak magyar szavakat keresni egyrészt az új sportágak magyar elnevezésére, másrészt e sportágak legfontosabb idegen szavainak magyarra való felváltására. [...] Tegyük tervszerűbbé a sportágak idegen szókincsének magyarítását! Tudom, néhány évtized alatt az idegen elnevezés is meghonosodhat, de minden sportág csak nyer vele, ha szakszókincsét alapjaiban magyarra tudja formálni. (G. L., 138–9. o.)

Miért is van szükség a sportnyelv magyarítására? Hogy népszerűbbek legyenek az új sportágak! Van bizonyíték arra, hogy ha a szakkifejezésekre magyar szavakat használunk, népszerűbb lesz a sportág? Nincs. De a fő az, hogy a hatalom hitelt adjon a „nyelvésznek”, mert – mint már említettem – minden áltudós fő ambíciója az establishment által való elismertetés:

Örömmel értesültem arról, hogy 2002-re a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma is tervez s már hirdetett is egy olyan anyanyelvi pályázatot, amelyiknek a tárgya s egyúttal címe ez: Sportnyelvünk a 19. század elején. (G. L., 139. o.)

4.2.4. Régen nem így volt

Az idősebb ember számára minden szokatlan, ami új, ami megváltozott azóta, hogy ő a világ dolgaival ismerkedett. Ez érhető tetten, amikor az idősebb nyelvvédők eleve „károsnak” minősítenek olyan kifejezéseket, amelyeket korábban másképpen használtak. Például F. P. hallott egy tudósítást, amelyben *csillaghullásként* hivatkoztak arra, hogy a hadseregben tömeges elbocsátást terveztek. Így reagál rá:

Ha van is magyarázat az idézett botlásra, nem kívánatos ennek a félrevezető szóhasználatnak az elterjedése. (F. P., 67. o.)

Nem tudom, mikor használták utoljára a *csillaghullás* szót 'tömeges kitüntetés, kitüntetés-eső' értelemben; a bírált szóhasználatot (amellett, hogy elterjedése nem nagyon fenyeget) itt pusztán azért marasztalták el, mert nem felelt meg ennek az elavult értelmezésnek.

Tény, hogy sokszor az az egyetlen baj egy-egy újonnan terjedő kifejezésmóddal, hogy régebben az illető jelentést másképpen fejezték ki, vagy az illető kifejezést más értelemben használták. A nyelvművelők néha azt állítják, hogy ami már meghonosodott, azt nem kell bántani. Máskor viszont az derül ki, hogy az is lehet „ártalmas”, amit már – ők is elismerik – mindenki használ:

[...] *sikeres pályát mondhat magának*. Elolvastattam ezt néhány nem nyelvész ismerőssémmel, s közülük – meglepetésemre – egy érezte csak úgy, hogy valami hibázik benne. (D. L., 41. o.)

Érdekesekek azok az indoklások is, amelyekkel azt próbálják alátámasztani, hogy egyes meghonosodott kifejezéseknek szabad utat adnak, másokat elleneznek:

[A *közel* szó 'csaknem, majdnem, mintegy' értelemben való használatáról:] A század eleji nyelvművelő szakirodalom a *közel*-nek ezt a használatát még egyértelműen németességnek minősítette. Kitűnt azonban, hogy a *közel*-nek ez az értelme már a 19. században jelentkezett, akkor latinizmusként. Mivel végső soron bármely nyelvben kialakulhat egy efféle jelentés, a *közel* 800 szóhasználatot inkább stílushibának, mint nyelvhelyességi botlásnak tartathatjuk. (F. P., 51–2. o.)

Világosan kiderül ebből, hogy baj lenne, ha németesség lenne, talán még az is, ha latinizmus (bár ez már nem annyira világos az idézetből), és a végső érv az elismerés mellett – no, azért nem a teljes elismerésről van szó, misztikus okokból azért „stílushibának” minősül! – az, hogy „bármely nyelvben kialakulhat egy efféle jelentés”. Mondanom se kell, hogy ezen az alapon millió más helytelenített kifejezésmódnak is „legitimnek” kellene lennie, például a sokat kárhoztatott *magasságában* is ilyen. Erről viszont ezt tudjuk meg:

Úgy ötödik magasságában kiderült, hogy az orosz az ciki. Ezt egy író-szerkesztő mondta a rádióban. Mi érhető tetten? A divat, az igénytelenség. (B. G., 65. o.)

Nem derül ki világosan, a „divat” és az „igénytelenség” szinonimákként szerepelnek-e itt. Talán csak arról van szó, hogy az újonnan felkapott kifejezések, ha nem tetszenek a nyelvművelőnek, egyben igénytelennek is minősülnek.

4.2.5. Ízlés dolga

A fentiekből is kiderült, hogy a nyelvművelők legtöbbször pusztán az ízlésükre támaszkodva ítélnék egy-egy megoldást „jobbna” a másiknál (együttal a másik terjedését „károsna” minősítve), hiszen ha próbálkoznak is racionális érveléssel, az önelmentmondásba vagy más sikertelenségbe fullad. Üdítő viszont, amikor – elvértve előfordul, a korábban idézett szemelvények közt is volt erre példa – bevallják, hogy valójában csak az ízlésük, a megszokotthoz való ösztönös ragaszkodásuk lapul meg elítélő véleményük mögött. Ez ugyanis emberi gyengeség, és bár tudománytalan – hiszen a nyelvvédő ízlésének semmi köze egy-egy kifejezés „előnyös” vagy „hátrányos” voltához –, legalább bevallottan az:

Ha egy jelenség meghonosodik a nyelvben, akkor persze újabbak követik: *magas vendég* (persze átvitt értelemben és nem centiméterben), *magas kor*. Ezekben az esetekben is föl lehetne fedezni a statisztikák hatását, de mégis jobbnak tartanám a *jeles, rangos, fontos vendég, az éltes, hajlott kor* megnevezést. (B. G., 65. o.)

Az „én jobban szeretem”, „jobbnak tartanám” jellegű őszinte kifejezések azonban ritkán fordulnak elő a nyelvművelőknél. Amikor mégis, akkor kilépnek „tudósi” szerepükből, és hétköznapi emberként nyilvánulnak meg, mintha kávéházi asztal mellett vitatnák meg, milyen kifejezések tetszenek, illetve nem tetszenek nekik. Nem tagadom, én legfeljebb azt, a kávéházi asztalt tartanám a nyelvvédő vélekedések megfelelő közegének (bár a kávéházban sem értenék velük egyet). Áltudósról, sarlatánról csak akkor beszélhetünk, ha az illető tudósnak (orvosnak, nyelvésznek stb.) adja ki magát, illetve abban a minőségében nyilatkozik. Közemberként természetesen azt mond, amit akar.